

Historia regionu

Autor: Stanisław Cygan

{smoothgallery image=F2817.jpg&title=Jaskinia w okolicach Krzemionek&caption=Jaskinia w okolicach Krzemionek}Region świętokrzyski jest miejscem odległej historii (zob. Bibliografia oraz trzecią część Kalendarza świętokrzyskiego opracowaną przez N. Ziębę, zatytułowaną Z dnia na dzień przez stulecia (s. 208 – 312), stanowiącą kilka tysięcy przypomnień rocznic na każdy dzień w roku o lokalnych wielkich wydarzeniach, ale też tych epizodycznych), czego świadectwem w odniesieniu do jego dziejów prehistorycznych jest jaskinia Raj, znajdująca się na trasie Kielce – Chęciny, pierwotnie zamieszkiwana sezonowo przez ludzi trudniących się łowiectwem. W okolicach Krzemionek k. Ostrowca Św. funkcjonował ośrodek obróbki krzemienia pasiastego, która stanowiła – obok produkcji rolno-handlowej – o działalności człowieka. O lokalnym dawnym osadnictwie zdecydowały głównie bogactwa mineralne ziemi kieleckiej, czyli rudy żelaza, na co wskazują ślady pieców dymarskich i cementarzyska z okresu żelaza. Na płn.-wschodzie na obrzeżach Łysogór archeolodzy odnaleźli ok. 6 tys. stanowisk produkcyjnych. Było tu ogromne zagłębienie hutnicze z ponad 400 tysiącami pieców dymarskich. W pobliżu hut znajdowało się wiele obiektów pomocniczych służących przygotowaniu rudy (prażaki) czy węgla drzewnego (mielerze), a także paleniska kowalskie. Dla upamiętnienia tego procesu dymarskiego zorganizowano w 1967 r. imprezę archeologiczną pod nazwą „Dymarki świętokrzyskie”, która z czasem stała się wielkim festywnym archeologicznym o dużych walorach edukacyjnych, odbywającym się co roku. W wiekach VIII – X powstał na Św. Krzyżu ośrodek kultu pogańskiego. Ale już w latach 1136-1137 zostało ufundowane na Łysej Górze opactwo benedyktynów przez księcia Bolesława Krzywoustego jako drugie w Małopolsce (po Tyńcu), a piąte w kraju. Prowadziło ono akcję ewangelizacyjną nie tylko w tym regionie, ale także na terenie Radomszczyzny i Lubelszczyzny. Szczególną rolę odgrywał na początku państwowości polskiej Sandomierz, stolica jednego z księstw dzielnicowych (1138 r.). W XI wieku istniały grody w Małogoszczu, Tarczku, Wiślicy i Zawichoście, otoczone licznymi osadami służebnymi. W wiekach XI-XII terytorium między Wisłą, Pilicą i Kamienną stanowiły ziemia sandomierska, wiślicka i ziemia krakowska na poł. zachodzie. Najstarszy kościół to drewniany kościół św. Wojciecha (1086) w Kielcach. Romańskie świątynie na terenie Kielecczyzny z końca XI lub początku XII w. to: kościół w Grzegorzewicach, Kijach, Mokrsku, Opatowie, Sandomierzu, Tarczku, Trójcy i Zawichoście. Kielecczyzna pozostawała na szlaku życia zakonnego: przybywali tu zakonnicy z Włoch, Burgundii i Ziemi Świętej: benedyktyni osiedli na Łyścu, cystersi w Wąchocku i Jędrzejowie i Koprzywnicy, joannicy w Zagości pod Pińczowem, dominikanie w Sandomierzu. Koniec XIII i początek XIV w. to okres lokacji miast na prawie magdeburskim takich ośrodków miejskich, jak: Bodzentyn, Chęciny, Jędrzejów, Koprzywnica, Kunów, Kurzelów, Łągów, Opatowiec, Opatów, Pacanów, Połaniec, Wiślica, Sandomierz, Skalbmierz, Stopnica, Szydłów, Zawichost, Pierzchnica, Radoszyce, Nowa Słupia, Kielce i Wodzisław. Wówczas powstało wiele budowli w stylu gotyckim zarówno świeckich, jak i sakralnych, nowe klasztory bernardynów w Opatowie, paulinów w Pińczowie i erem benardyński w Świętej Katarzynie. Wiek XV to czas powolnego rozwoju ziemi kieleckiej. Dominowały tu tereny rolnicze, a północna część województwa była porośnięta lasami, które stanowiły dogodny teren polowań, m.in. dla króla Wł. Jagiełły, gromadzącego zapasy żywności przed wyprawą na Grunwald. W wieku XVI następuje intensywny rozwój kultury i rozwój ekonomiczny regionu. Eksploatowano tu rudy żelaza oraz miedzi i ołowiu. Przywileje królewskie dla Chęcin i Radoszyc z XV wieku ustanawiały zrzeszenia przedsiębiorców górniczych, zwane gwarcetwami, oraz urząd żupnika królewskiego. Pod koniec w. XVI byli na Kielecczyźnie włoscy hutnicy i górnicy z ośrodka przemysłowego Bergamo. Powstały wielkie piece hutnicze w Bobrzy (lata 1600-1613), a także w Cedzynie i Samsonowie. Kopalnictwo rud miedzi i ołowiu odbywało się w okolicach Chęcin, a po ich wyczerpaniu miejscem eksploatacji były podkieleckie wsie: Niewachłów (dziś dzielnica Kielc), Miedziana Góra i Kostomłoty. Co się tyczy życia religijnego w XVI i XVII wieku, to trzeba wskazać na ruch ariański na Kielecczyźnie. Przyczynił się on do tego, że około 70 parafii katolickich przemieniono na protestanckie świeckie organizacje kościelne. Najważniejsze regionalne ośrodki reformacji to Pińczów i Raków. Wśród wielkich zasług arian warto wymienić dbałość o rozwój i poziom szkolnictwa, działalność wydawniczą (w Pińczowie działało jedno z pierwszych gimnazjów humanistycznych, gdzie rektorem i nauczycielem był Francuz Piotr Statorius-Stojeński, autor pierwszej gramatyki polskiej, a w Rakowie – Akademia). Po wypędzeniu arian decyzją sejmu z 1658 roku zbory kalwińskie i ariańskie zostały przekształcone na świątynie katolickie. Z XVII-wiecznych budowli kościelnych najcenniejszą jest zbudowany w latach 1637 – 1641 pałac biskupów krakowskich, którego fundatorem był biskup Jakub Zadzik. Inne to: kościół w Klimontowie fundowany przez kanclerza wielkiego koronnego Jerzego Ossolińskiego, w Czarnocy, powstały z woli właściciela wsi, hetmana Stefana Czarnieckiego, także w Starochęcinach, kościół św. Michała w Sandomierzu, kościoły w Kunowie, Wodzisławiu, także klasztory w Pińczowie, Rakowie, Sandomierzu, Stopnicy, jezuitów i dominikanek w Sandomierzu, dominikanów w Klimontowie, kamedułów w Kamedułach i Rytwianach. W tym czasie powstawały też wielkie budowle świeckie (niektóre z nich pozostające dziś w ruinie): zamek Krzyżtopór w Ujeździe, pałace i dwory w Podzamczu Piekoszowskim, Modliszewicach i Podzamczu Chęcińskim. Oprócz

znakomitego rozkwitu kultury, życia religijnego ziemie regionu kieleckiego znalazły się w głębokim kryzysie gospodarczym, politycznym (rokosz M. Zebrzydowskiego, potop szwedzki, wojska Jerzego II Rakoczege).

W czasach saskich Kielecczyzna, podobnie jak inne terytoria Polski, znajdowała się w dalszej ruinie gospodarczej. Postępował upadek kultury i oświaty. Z wydarzeń historycznych warto wskazać na bitwę pod Kliszowem nad Nidą, gdzie wojska szwedzkie Karola XII rozgromiły wojska saskie Augusta II. Wiek XVIII przyniósł wyraźne zmiany gospodarcze. Rozwinęło się hutnictwo i górnictwo w Staropolskim Okregu Przemysłowym nad Kamienną, Czarną w okolicach Sielpi i w okolicach Kielc, także górnictwo i hutnictwo kruszcowe. Poszukiwano złóż soli kamiennej w Busku i na Ponidziu, eksploatowano kamień: marmur chęciński, piaskowiec, gips, glinę, funkcjonowały huty szkła, papiernie. Śladem tych przeobrażeń gospodarczych mogą być zakłady metalowe w Maleńcu, a także założone przez kanclerza wielkiego koronnego Stanisława Małachowskiego w pobliżu Końskich cztery wielkie piece. W czasie Sejmu Wielkiego kieleckie dobra biskupów krakowskich zostały przekazane na rzecz skarbu państwa i zamierzano je przeznaczyć na potrzeby armii. Wojny Polski z Rosją toczyły się także na terenie kieleckim. W czasie walk pod kierownictwem T. Kościuszki wojska polskie spod Krakowa maszerowały przez Połaniec (uniwersał połaniecki), następnie przez Szydłów i Pińczów. Przegrana walka Polaków nastąpiła 6 VI 1794 r. pod Szczekocinami. Następnie korpus Kościuszki dotarł do Kielc, gdzie wódz wydał manifest wojny z Prusakami. Przez prawie 15 lat ziemie między Wisłą i Pilicą po III rozbiorze Polski znalazły się w granicach monarchii austriackiej. Wiek XIX przyniósł wiele zmian administracyjnych ziem woj. kieleckiego: po kongresie wiedeńskim weszły one w skład zaboru rosyjskiego jako część ziem Królestwa Polskiego. Część z nich znalazło się w granicach woj. sandomierskiego ze stolicą w Radomiu. Kielce były też siedzibą woj. krakowskiego utworzonego z części ziem kieleckich (Góry Świętokrzyskie, Ponidzie, ziemia miechowska wraz z Olkuszem i Zagłębiem Dąbrowskim). Zmianie uległy także jednostki administracji kościelnej. Rozwijał się intensywnie przemysł metalurgiczny (działania St. Staszica). W 1816 r. powstała w Kielcach Szkoła Akademiczno-Górnicza (pierwsza polska politechnika). W XIX-wiecznych zrywach niepodległościowych uczestniczyli Polacy z ziemi świętokrzyskiej (broń dla powstania listopadowego produkowały zakłady przemysłowe nad Kamienną, Czarną i Bobrzą). Szczególnie w czasie powstania styczniowego ziemia kielecka była terenem walk z zaborcą: korpus powstańczy pod dowództwem gen. M. Langiewicza stoczył z żołnierzami rosyjskimi krwawe bitwy pod Wąchockiem, Nowa Słupią, Małogoszczem, Grochowiskami i Chrobrzem. Inne jeszcze oddziały dowódcze były kierowane przez Zygmunta Chmieleńskiego, Karola Kalitę, Bogdana Bończę, gen. Józefa L. Hauke-Bosaka. Wynikiem uwłaszczenia chłopów było bankructwo małych majątków szlacheckich. Lata 1867-1869 to okres utraty praw miejskich przez niektóre małe miasta, jak: Wąchock, Daleszyce, Nowa Słupia, Chmielnik, Działoszyce, Wodzisław, Kunów, Bodzentyn, Pacanów, Radoszyce. Rewolucja 1905 roku przyczyniła się do tego, że sprzeciw wobec caratu przybierał różne formy: demolowanie urzędów, usuwanie władz gminnych, niepłacenie podatków, uczestnictwo w strajku szkolnym (szczególnie na przełomie 1905/1906 w Ostrowcu Świętokrzyskim). W sierpniu 1914 roku wkroczył na Kielecczyznę z Pierwszą Kompanią Kadrową J. Piłsudski. Od sierpnia do listopada 1914 roku w tzw. kampanii kieleckiej walczyła I Brygada Legionów w Kielcach, nad Wisłą, pod Korczynem, Opatowcem, Czarkowymi, Ksanami i Kociną. Walki trwały także w 1915 roku. Po wycofaniu się Rosjan Polacy walczyli z Austriakami. W listopadzie 1918 r. region kielecki był wolny. W 1919 r. utworzono woj. kieleckie. Rozwijał się przemysł metalurgiczny. Kielecczyzna była terenem, na którym mieszkała ludność innych narodów: Ukraińcy, Białorusini, Rosjanie, Niemcy, głównie jednak Żydzi, zamieszkujący w Działoszycach, Chmielniku, Chęcinach, Kielcach.

{smoothgallery album=114}W latach okupacji niemieckiej 1939-1945 ziemia świętokrzyska to miejsce tragicznych walk w obronie wolności (miejsca kaźni to spacyfikowane wsie: Michniów, Skałka Polska, masowe egzekucje na Stadionie Leśnym w Kielcach, na terenie cmentarza żydowskiego na Pakoszu, pod lasem na telegrafii od strony Dymin, okolice Skarżyska. Działały tajne organizacje partyzanckie AK, BCH, GL. 19 stycznia 1945 roku ziemie woj. świętokrzyskiego były wolne od okupanta. Spośród powojennych wydarzeń regionalnych warto wspomnieć o pogromie kieleckich Żydów (4 lipca 1946 r.), a także o sfabrykowanym przez komunistów procesie bpa Czesława Kaczmarka. W czasach PRL-u rozwijał się przemysł na terenach woj. kieleckiego (Huta Ostrowiec, Zakłady Samochodowe „Star” w Starachowicach, Zakłady Zbrojeniowe Mesko w Skarżysku-Kamiennej, Zakłady Odlewnicze w Końskich, kielecki „Chemar”, Fabryka Łożysk Toczných Iskra, Polmo-SHL. Fala niepokojów społecznych wyrażanych strajkami objęła też mieszkańców regionu.